

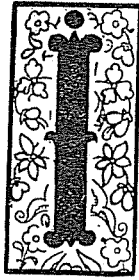
Ölümünün 1200'ncü yıldönümünde Şarلمان'ın muasırı:

İmam Muhammed b. el-HASEN eş- ŞEYBÂNİ

Muhammad Hamidullah

Tercüme: Dr. Yusuf Z. Kavakçı

GİRİŞ

mam Ebû Hanife'nin iki mühim talebelerinden biri olan Muhammed eş-Şeybânî'nin Rey (Tahran)'de son nefesini verdiği sene hicri 189 yılıdır. O sırada kendisi Avrupada'ki Şarلمان'ın muasırı olan halife Hârûnürreşid'in kâdı'l-kudâtı idi. Kendi büyük krallarının devrine ait, bilhassa hukukî sahada meselelerin kühüne vakıf avrupahılar bakımından Şark'taki müşabih mu'talara sahibolmak faydasız olmayacaktır. Müslümanlar bakımından ise, Şeybânî yalnız Ebû Hanife'nin değil, aynı zamanda Mâlik'in de talebesidir. Şeybânî'ye eş-Şâfi'i olduğu kadar büyük mâlikî hukukçusu Esed b. Furât da talebelik etmiştir. İşte bu Şâfi'i'nin nezdindedir ki Ahmed b. Hanbel tahsilde bulunmuştur. Böylece hemen hemen İslâm Hukuku'nun bütün mezhepleri onun hatırasına medyun-ü şükrandır. Harunürreşid başkent olarak Rey'i seçtiği zaman Şeybânî ona refakat etmiş ve âdeta orada defnolunmak için ölümüne kadar ayrılmamıştır. Bir hukuk ilim dehasının böyle bir ihtifalinde İran'ın alâkası daha az büyük olamaz.

ARKA PLAN

Hattı hareket kaidesi mânâsında hukuk, insanların sevk-ı tabiilerinde bulunan fitrî bir şeydir. Mutat olarak belli hadiselerde, evvelce benzer vak'alarda takıbedilen tavr-u hareket takıbolunur. Esasen yerleşmiş olan tatbikata karşı çıkan kimseler nadirdir; ayrı ve tamamen yeni bir tavr-u hareket getiren kimseler ise daha nadirdir: Şayet bu kaide getiren kimsenin itibar ve prestiji bununla ilgili kimseler nezdinde hürmet toplıyabiliyorsa bu yeni davranış kabule mazhar olur.

İnsanların gerek manevî ve gerekse maddî bütün hayatlarını şumullü bir kanunla tanzimetme arzusunun, başka kanun vazılarına nisbetle İslâm Peygamberinde çok kuvvetli olduğu anlaşılmalıdır. Gerek teşri'i faaliyetlerinde derpiş etmediği hayat sahasının nadir oluşu gerçeği ile ve gerekse ahkâmının hususiyetini teşkil eden esneklik ve yumuşaklıkla sabit olan keskin kabiliyetleri kabul ve teslim olunur.

Hız. Muhammed sadece bir nazariyeci ve nasihatçı olmadığından, fakat aynı zamanda geniş sahalara yayılan bir devletin tesisi ve idaresiyle görevlendirilmiş olduğundan o, getirdiği şeriatı tatbik için mahkeme hâkimleri, valiler ve muhtelif idare kademeleri için idareciler gibi, bir takım şahısları aramak ve seçmek durumunda kaldı. Bu vazifelere ehil olan kimselerin sayılarının yüksek olduğu anlaşılmalıdır; zira kazâ vazifeleri olmayan ve fakat müphem meselelerde islâmî kaidenin ne olduğunu öğrenmek için kendilerine müracaat edilen müftülere de aynı zamanda raslanmakta idi. Hız. Peygamberden sonra da bu vaziyet devam etmiştir.

İrak'ta Kûfe şehrine ait muşahhas bir misali ele alalım. Burada mevzuu bahs olan Lahm hanedanı başşehri olan meşhur Hire'nin önce bir kenar mahallesi iken sonradan şehir haline gelen bir yerdir.

Arap yarımadasının bütün bölgeleri arasında Yemen, gerek medeniyetinin eski-liğiyle ve gerekse kültürünün yükseklik seviyesiyle göze çarpar. Sebe' kraliçesinin sarayının ihtişamı Kitab-ı Mukaddes'i ve Kur'an-ı Kerim'i okuyanlarca iyi bilinir. Bölgedeki büyük seddin (Me'rib seddi) yıkılması neticesinde son derece zarar gören kabileler kuzeye hicret ettiler ve Hire'yi kurdular. Himaye altında bir devlet olmaktan çok, müttefik bir devlet olarak bu Hire Krallığı, büyük komşusu İran İmparatorluğunun kültürel ceryanlarından istifade etti. Yemende kalanlar daha az mutlu de-ğildiler. İslâm'ın zuhuru sırasında Kindiler, kendi arap imparatorluklarına ilhak et-mek üzere Sâsânilere ve Bizanslılara ait geniş bölgeleri koparıp alacak derecede kudretli bir imparatorluğu Irak'ta ve Suriye'de kurdular. Yemenliler islâmiyeti ka-bul için Medine'ye geldiklerinde Hz. Peygamber takdir makamında kendilerine şu nüktede bulundu: «el-İmânu yemânin; el-Hikmetu yemâniyye» (İman Yemenlidir; hikmet yemenlidir). Hz. Peygamber o zaman Yemen bölgesine Mu'âz b. Cebel, Amr b. Hazm ve Hz. Ali gibi devrinin en büyük hukuk dahilerini göndermiş ve onlar da orada ilim meş'alesini yakmışlardır. Ancak Müslümanlar Hire bölgesini yeni devlet-lerine kattıkları sıradadır ki, Hz. Peygamber son nefesini vermekte idi. Daha sonra halife Ömer de Kûfe garnizonunu iskân için yemenlilerden müteşekkil çok sayıda insanı (20.000'den 12.000 kişi) buraya gönderdi. İçlerinde Bedir harbine iştira-k eden 24 eski muharip de bulunan 1050 sahabe de bunlar arasında idi. Bu şehrin kazandığı ehemmiyet merkez camiinde bir mektep ihdas edildiğinde tedrisat müdürü nü bizzat halifenin tayin etmesi vakiasından anlaşılabilir. Binaenaleyh tayin mektu-bunun müteakip ifadelere böğulmuş olması bizi şaşırtmamalıdır: «Ey Küfeliler, sizi kendime tercih ederek muallim sıfatıyla size İbn-i Mes'ud'u gönderiyorum; zira o Hz. Peygamberin çok alim bir sahabisidir...» İbn-i Mes'ud mükemmel bir hukukçu idi ve pek tabiidir ki derslerini verdiği cami-üniversiteye hukukî bir veche verdi. Bu-rada o, ilmî ve sıhhatli ananeler meydana getirdi. Kûfe'ye daha başka meşhur şahıs- yetler de yerleşmiştir. Hz. Ömer uzun ömrünü orada geçiren Kadı Şureyh el-Kindi gibi bir başka hukuk dahisini de kadı sıfatıyla oraya göndermiştir. Muhtemelen is-lâmiyetten önce babası gibi Şureyh, bir insanı ayak izlerinden tanıyacak kadar müte-hassıs olmakla şöret kazandı. Genç Şureyh, suçları gizliyen olayları nüfuzla keşfet-mekte sık sık muhitini hayret içinde bırakırdı. Hilâfeti zamanında Hz. Ali, başgeleri Medine ve Mekke'den sonra İslâm Hukuk çalışmaları için çok gelişmiş bir merkez haline gelen Kûfe'ye nakletti.

İbn-i Mes'ud tarafından çok sayıda âlimler yetiştirilmiştir. Kûfe Üniversitesi'nde kendisine halef olan zat, talebelerinden biri olan Alkama en-Neha'i'dir ve böylece hukuk sahasındaki ihtisaslaşma devam etmiştir. Sonra bu müesseselerde kürsü işgal eden kimseler sırasıyla İbrahim en-Neha'i, Hammâd ve Ebû Hanife'dir ki hepsi de hukukçudurlar. İşte hakkında konuşmak istediğimiz Şeybâni, bu Ebû Hanife'nin ta-lebelerinden biridir.

HAYATI

Müellifimiz Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasan b. Ferkad eş-Şeybâni adını taşır. Kaynaklar onun Şeybâni kabilesine mensub olduğu hususunda sarihler. Nis-bet iddiası arap olmyan unsurlar tarafından olduğu kadar arap olup da değişik ka-bilelere mensup olanlar tarafından dahi serdediliyordu. Bu hale göre onun arap olup olmadığı katıyetle bilinemez. Aslen Dımeşk bölgesinden olan ve orduya mensup bir asker bulunan babası, Emevîler'in iktidarı Abbasiler'e terkettiği bir zamana tesadüf eden 132/749 senesinde yazarımızın doğduğu Irak'taki Vâsıt'a yerleşmişti. Daha son-ra hukuk ve arap gramerinin bilhassa işlendiği bir yer olan Kûfe gibi büyük bir ilim merkezine gelmiştir. Aile münevver bir aile idi: İmam-ı Muhammed'in kuzenlerinden biri, devrinin en büyük gramercisi olan bazılarına göre el-Ferrâ' ve bazılarına göre de el-Kisâ'i'dir.

14 yaşından itibaren o, evvelâ Ebû Hanife'nin, ve sekiz yıl sonra da onun vefa-tını müteakip, onun en mühim talebelerinden biri olan Ebû Yûsuf'un derslerine de-vam etmişti. Zengin bir aileden gelen Şeybâni hayatını kazanma tasasını çekmemiş-tir; o sırasıyla devrin bütün «üniversitelerinde» bilgisini artırmak ve yüksek tahsili-ni ikmal etmek için bütün vaktini sarfetmiştir. Biz kendisini bazan Suriye'de (el-Ev-zâ'nın yanında), bazan Horasan'da (İbn-i Mübârek'in yanında), bazan Mekke'de (İbn-i Uyeyne'nin yanında), ve bazan da Medine'de (İmam-ı Mâlik'in yanında) tah-silde görüyoruz. Bu suretle o, sadece usul-ü fıkha ait bilgileri değil, aynı zamanda ha-

dise (Hz. Peygamber'in hayatı) ait bilgileri iktisabetmiştir. Sarf ve Nahiv meselelerine duyduğu alâka bilhassa hukukî eserlerinde gözükür ve İslâm tarihindeki vak'alara dair bilgisi devrin diğer hukukçuları arasında eşsizdir. Şeybânî, yarısı gramer ve şiir tetkikleri için ve yarısı da hadis ve fıkıh (İslâm Hukuku) araştırmaları için olmak üzere babasından tevarus ettiği 30 bin dirhemin tamamını sarfetmiş olduğunu bizzat beyan ve ifade eder.

Şeybânî nazari tahsilden sonra, halife Harunürreşid Rakka'yı başşehir yaptı. Şeybânî zaman orada kadı olması dolayısıyla hukuk tatbikatı tecrübesini de iktisabetmiştir. Aynı halife ikamet yeri olarak Horasan'ı seçince de Şeybânî Horasan kadısı olmuştur. O halde o Abbasi hilâfetine baş kadısı olmuştur ve genç yaşta hayatının sona erdiği bir tarih olan 189/804 yılına kadar bu vazifede kalmıştır.

Bir gün halife Harunürreşid'in kızdığı, onu Rakka kadılığından azlettiği ve bunun üzerine de onun Bağdad'a döndüğü rivayet edilir. Sonradan uzlaşmış olarak halife, Horasan'a gitmek üzere yola çıktığında ondan kendisine refakat etmesini istedi. Horasan'ın başşehri Rey'de ve halifenin ordugâhındadır ki Şeybânî son nefesini vermiş ve aynı yerde (tarihçilere göre Renbüye veya Teberek'de) (1) defnedilmiştir. Hal tercümesini yazanlar onun azlını aşağıdaki vak'aya bağlarlar: Bir şi'i isyanı oldu ve halife âsi şefin gelip teslim olmasını temin eden yazılı bir emân verdi. Neticede halife Yahya b. Abdillâh b. el-Hasan b. el-İmâm el-Hasan adlı bu esiri idam etmek istedi. Bir kadı olarak Şeybânî buna şiddetle muhalefet etti. Halifenin o kadar canı sıkıldı ki o sırada önünde bulunan mürekkep hokkasını Şeybânî'ye savurdu. Bu hadise bizim müellifimizin karakterinin yüksekliliğini gösterir.

Aynı mahiyetteki bir diğer olayı söylemeden geçemeyeceğim. Şeybânî bizzat şu nakilde bulunur: «Bir gün halife bana aşağıdaki meseleyi sordu: Halife Ömer, Benü Taglib hristiyanları ile sulh anlaşması akdederken, o andan itibaren kendi çocuklarını vaftiz etmeyeceklerini bir şart olarak onlara kabul ettirdi. Halbuki o adamlar çocuklarını vaftiz etmeye devam ettiler. Öyleyse onların kanını dökmek bizim için meşrudur. Bu hususta senin reyin nedir?» Ben şöyle dedim: «Hz. Ömer'in emrettiği ve onların da Ömer'den sonra çocuklarını vaftiz ettikleri bir hakikattir. Fakat halife Osman ve geniş ilmi kudreti sence meçhul olmıyan amca oğlun Hz. Ali bile onlara müsamaha ettiler; ve tatbikat böylece devam etti. Binaenaleyh bu vaftiz etme işi, Hz. Ömer'den sonra gelen halifeler için rizâi sulh anlaşmasının bir kısmı haline gelmiştir. O halde sen onlar için göstereceğin müsamahadan dolayı asla ayıplanamazsın. Maamafih bu mesele üzerinde ilmi (şer'i hükmü) açıkladım; fakat senin reyin daima en iyidir.» Halife o zaman şöyle dedi: «Pek âlâ, Allah'ın izniyle onlar (Hz. Ömer'den sonraki halifeler) nasıl yaptılarsa biz de öyle devam ettireceğiz. Allah, resûlüne istişarede bulunmasını emretti (Kur'an-ı Kerim, III/159). O devlet işleri için istişare ediyordu. Ayrıca Cebrail de Allah'ın emri mucibince onu ziyarete geliyordu. Sana gelince, senin yapman icabeden şey devlet işlerinin başı olarak Allah tarafından senin üzerine tayin edilen kimse lehine dua etmektir. Bunu arkadaşlarına da emret. Sana bir meblâğ verilmesi için emir verdim; onu bu dostlarının arasında taksim et.»

Halife sarayında olduğu gibi mahkemede de idari meşgalesine rağmen Şeybânî, gençlere hukuk dersleri vermek ve çok miktarda yüksek değer taşıyan ilmi eserler telif etmek suretiyle ilim zevkini daima muhafaza etmiştir. En mükemmel ve en eski el yazması nüshası İstanbul'da Murat Molla Kütüphanesin'de 8 cilt halinde bulunan yalnız Kitâb'ul-Asl'ın tamamını neşretmek için 4.000 sayfayı göze almak gerekmektedir.

Telif faaliyetinde bulunurken onun takıbettiği metot hususunda hal tercümcilerinin bize kadar muhafaza edilen bir kaç nadir olayı zikrederim. el-Kerderî ve Taşköprüzade şunu kaydederler: «Şeybânî huzurunda su dolu bir kâse, yazı bilen ve arap diline hâkim bulunan yunan menşeli on kız (rûmiyyât) bulundurma itiyadına sahipti. Onlar ilmi (yani İslâm Hukuk kitaplarını) onun huzurunda okurlardı.» İnce eleyp sık dokuyan bir ruh hali içinde «o, kendi örf ve âdetleri ve tatbikatları hususunda kumaş boyacılarıyla bile istişare etmekte tereddüt etmemiştir.»

ESERLERİ

Mutat olarak eserleri iki gruba ayrılır: Revaçta olan Zâhir-i Rivayeti ihtiva

1) Kaynaklara göre o, Rey'de öldü ve Teberek veya Renbüye'de defnedildi. Tahran Üniversitesi talebelerinden değerli dostum Pakistanlı Affân Selguk, Teberek'in bugün mevcut olduğunu ve çimento fabrikası sahasında bulunduğunu yazıyor. Renbüye belki de o dağda bir park veya bahçe idi.

edenler ve çok nadir kullanılanlar. Birinci gruba şu altı hukuk kitabı girer:

1. Câmî'us-Sağır,
1. Câmî'ul-Kebîr,
3. Siyer'us-Sağır,
4. Siyer'ul-Kebîr,
5. Asl (Mebûs da denir),
6. Ziyâdât.

Bunların sonuncusunun tekmilesi Ziyâdât-uz-Ziyâdât'ı da bu gruba eklemek icâbeder.

Diğer grubta şu eserler mevcuttur:

- a) Nevâdir,
- b) Rakkıyât (Rakka'da kadı iken verdiği kararlar mecmuası?),
- c) Hârûniyât (Halife Harunurresîd'e verilmiş cevaplar mecmuası?),
- d) Curcâniyât (Curcân'da yazılmış veya bir curcanlı için yazılmış?),
- e) Keysâniyât (Aynı zamanda Emâli de denir), aslında bir keysanlı için yazılmıştır. Taşkoprüzade ismi Keyâniyât şeklinde okumak gerektiğinde ısrar eder ki ona göre keyân bir insan idi. Bizim görüşümüze göre bu bir istiridye kabuğudur.
- f) Hucec (Aynı mesele ile ilgili değişik görüşlere sahibolan hukukçuların delillerini veren ve mukayeseli hukuka taâllük eden bir eserdir),
- g) Kitâb'ur-Re'y (hukukun kaynaklarından birini teşkil eden «re'y» hakkında),
- h) Kitâb'ul-usûl (Hukukun metodolojisi ve hukuk ilmi hakkında),
- i) Kitâb'ul-Âsâr (Hz. Peygamberin hukukî muhteva sahibi hadislerini ihtiva eden bir eser),

j) Muvatta' (Hakikatta Şeybânî'nin üç sene boyunca İmâm-ı Mâlik'in yanında tahsil etmiş olduğu bir çok hadisler bahis mevzuudur. Buna «Şeybânî'nin rivayetine göre Mâlik'in Muvatta'ı» demek de mümkündür ve Mâlik'in başka talebeleri tarafından hazırlanan aynı eserin diğer rivayetlerinden farklıdır).

- k) Fetvâ,
- l) Akide.

İbn-i Nedim ona Kitâb'ul-Hisâl'ı ve bir çok kitaplar ihtiva ettiğini söylediği bir Kitâb'ul-Hacc'ı (el-Hucec?) isnad etmektedir.

El-Keffevî, adlarını zikretmeden Şeybânî'nin 990 eser telif etmiş olduğunu söyler.

○ nun büyük el-Asl'ı, bazan her biri kitâb'us-salât ve kitâb'ul-kesb gibi müstakil eser olarak kabul edilen altmış kadar bölüm ihtiva etmektedir. Bu bölümlerden Kitâb'ul-Hiyel (kanunun sertliğini tahfif için yapılan bazı teviller) hakkında hususî bir vak'a anlatılır. Bir gün - belki de halifenin ona kızıp mürekkep hokkasını fırlatıp attığı anda - halifenin dalkavuklarından biri Şeybânî'yi zındıklık (zendeka) ile itham etti ve Safedî'ye göre bir tahkikat yapıldı. Polis onun bütün kitaplarını topladı ve bir listesini yapmaya girişti. Eserler arasında o, bir Kitâb'ul-Hayl'ı (atlar hakkında) okudu ve onu toplanan mallardan ayırıp dışarı attı ki bu Şeybânî'nin ferahlanmasını sağladı. Gerçekte bu Kitâb'ul-Hiyel idi ki adı polis tarafından yanlış okunmuştur. Şarihi Serahsî'nin de bize naklettiği gibi, Şeybânî'nin daha talebeleri zamanında bu kitabı onun eserleri arasında sayıp saymama hususunda mevcut olan ihtilâfın sebebi belki de budur. İkrâh (cebir ve mücbir sebep) bölümü hakkında da Serahsî, bize benzer bir vak'adan bahseder. Meselâ güzel karısından boşanmadığı takdirde kral tarafından ölümle tehdit edilen şahsın boşanmasından bahsedilmektedir. Filhakıka saray dalkavukları Şeybânî'nin bu kitapta halifeyi yol kesen bir şakı ile karşılaştırmış olduğunu halifeye anlattılar. Hocasının evinin polise kuşatıldığını haber alan Şeybânî'nin bir talebesi bu risaleyi musadereden kurtarmak için komşulardan birinin evinin damına tırmandı ve hocasının evine girdi; polis bütün kitapları halifenin sarayına taşımaya fırsat bulmadan önce o yazma nüshayı evin kuyusuna attı. Neticede yazmalar kendisine iade edildi. İkrâh hakkındaki bölümü yeniden yazmak istedi; fakat ruhen birinci kaleme alışında olduğu gibi aynı iştiyakı duymuyordu. Bu kayıptan dolayı çok teessür duydu. Sonra bir gün o, bir işçiden kuyunun suyunu boşaltmasını istedi ve bu da ikrâh hakkındaki yazma nüshanın suya batmadığını, bilakis taş ve tuğladan yapılmış bir duvar çıkıntısı üzerinde durup durduğunu gördü ve Şeybânî'nin çok sevinmesine ve memnun olmasına yol açan bir hareket olarak onu çıkardı.

İbn-i Nedim ona yalnız bir Kitâb'ur-Re'y'i değil, aynı zamanda bir Kitâb'ul-Usûl-

u da nisbet etmektedir. Nüshaları henüz şimdiye kadar bulunmamıştır. **Ebu'l-Huseyn el-Basri, el-Mu'temed** kitabında **Kitâb'ul-Usûl**'den bir kısım nakletmiş gözükmektedir. **Serahsi**, şerhlerini yaparak **Şeybânî**'nin bir çok eserini bizim için muhafaza etmiştir; fakat onun **Usûl'ul-Fıkh**'i, **Şeybânî**'nin aynı mevzudaki eserinin şerhi olduğuna hiç benzememektedir.

Muazzam eser **Kitâb'ul-Asl**'in Türkiye'deki veya dışardaki hiç bir yazmasın ne hac hakkındaki bir bölümü ve ne de edeb'ul-kâdî (adli idare) hakkında bir bölümü ihtiva etmediği, halbuki her iki bölümün hem **Mervezi**'nin (el-Muhtasar'ul-kâfi adı altında) bu esere yaptığı hulâsasında ve hem de bu sonuncuya **Serahsi** tarafından (**Mebsût** adı altında) yapılan şerhte mevcut olduğunu kaydetmek meraklı bir şey olacaktır.

Onun **Kitâb'ul-Asl**'i halen **Haydarabad**'da basılmaktadır ve iki cildi şimdiden neşredilmiştir. Onun **Kitâb'us-Siyer**'i hakkında biraz daha tafsilâtlı konuşmak istiyorum.

Siyer, yani Devletler Hukuku, hakkında Küçük ve Büyük diye adlandırılan iki eser yazmıştır. Henüz onlar ilk şekliyle bulunmamıştır. **Serahsi, Mebsût**'unda siyer bölümünün sonunda (cilt 10) şöyle der: «**Siyer-us-Sağir** (Küçük Siyer kitabı) da böyle biter...» Bundan onun, **Şeybânî**'nin bu eserinin şerhini bitirdiği neticesine varılabilir. Diğer bir ifade ile **Serahsi**'ye göre terk edilebilecek kadar **Siyer-us-Sağir**'den hissedilir derecede farklı olan **Kitâb'ul-Asl**'in kısa siyer bölümüne **Siyer-us-Sağir** kitabı tercih edilmiş, kendisi tarafından **Mebsût**'unda şerhedilmiş ve eserinin içine alınmıştır.

Siyer'ul-Kebir, Serahsi tarafından metin ve şerh kolayca ayrılabilir tarzda müstakıl bir eser şeklinde bize kadar muhafaza edilmiştir. **Münib Âyıntabi** onu sadece türkçeye tercüme etmemiş (halen matbudur), aynı zamanda **Teysir'ul-Mesir** başlığı altında ve arapça olarak kısaca onu şerhetmiştir. **Siyer'ul-Kebir, Serahsi**'nin şerhiyle birlikte **Haydarabad**'da tabedilmiştir; **UNESCO** da onun fransızca tercümesini neşretmeye karar vermiş bulunuyor; zira bu eser Devletler Hukuku sahasında dünyada en eski eserdir. Tercümesi tamamlanmış, sadece tabedilmesini beklemektedir.

Serahsi mukaddimesinde **Siyer'ul-Kebir**'in **Şeybânî** tarafından yazılan eserlerin sonuncusu olduğunu tasrih eder. Ayrıca o, **Siyer-us-Sağir**'in neşri sırasında hocası **Evvâ'î**'nin hadise müracaatının olmayışı dolayısıyla tenkid etmiş olduğunu kaydeder. **Şeybânî Siyer'ul-Kebir**'i teklif edince **Evvâ'î** hararetli medhu senalarda bulunmaktan başka bir şey yapamadı. Ancak ortada bir tarih tutmazlığı mevcuttur; zira **Evvâ'î** 157'de vefat etmiştir; halbuki **Şeybânî** o sırada ancak 25 yaşında idi (ve vefatı 189 yılındadır). Eğer **Şeybânî** onu hayatının sonuna doğru telif etmişse, **Evvâ'î** artık hayatta değildi. **Serahsi**'ye göre (**Mebsût**, cilt 30, s. 287) **Şeybânî** eserlerinin büyük bir kısmını iki defa yazmış ve birinci şeklini öyle bir revizyondan geçirmiştir ki ikinci eser birincisinden tamamen farklı bir mahiyet almıştır. **Evvâ'î**'nin medhu senaları birincisini kastedecek şekilde acaba o, **Siyer'ul-Kebir**'i de iki defa mı yazmıştır? Biz bunu bilmiyoruz.

ÖĞRETİM METODU

İbn-i Nedim bize **Şeybânî**'nin Şam kapısı yakınındaki **Derb-i Ebi Hanife** caddesinde ikamet ettiği haberini verir; fakat hangi şehirde olduğunu tasrih etmez. Biz ayrıca çok genç olan **Şeybânî**'nin o zaman **Kûfe**'de dersler verdiğini biliyoruz; ancak her halde burada bahis mevzuu olan **Bağdad**'dır.

İbn-i Nedim devam eder: «Camide o, ortada oturur ve talebeleri onun önünde kitaplarını kıraat ederlerdi. **Kitâb'ud-Devleh** müellifi **er-Revendi Şeybânî**'nin komşusu idi (ve aynı camide dersler veriyordu) ve onun talebeleri de oraya gidiyorlardı. **er-Revendi** derslerini vermek için kasden **Şeybânî**'nin derslerini verdiği günleri beklerdi. **Şeybânî** camiye gelip talebelerinden biri kitaplarından birini kıraate başlayınca **Revendi**'nin talebelerini susturmak maksadıyla bağırışlar ve gürültü çıkarırlardı. O zaman **Şeybânî**, bu camiye terketti ve **Derb-i Esed** kapısının yanında bulunan ve **Sâbât Rûmî**'ye açık olan **el-Mu'allak** (asılı?) camiye intikal etti... Kitaplarının dinleyicilerdeki nüshalarının sıhhati hususunda icâzeyi ve eseri başkalarına nakil müsaadesi almak için kitaplarının kıraati orada yapılıyordu.

Şeybânî dünyanın en büyük hukukçularından biridir. Onun çalışması sadece işlenen mevzulardaki genişlik bakımından değil de, **Justinyen**'in mevcut Roma hukuk eserlerini bazı değişikliklerle adapte etmekten başka bir şey yapmamasına mukabil **Şeybânî**'nin elinde hiç bir şey bulunmaksızın her şeyi bizzat meydana getirmesi bakımından da **Justinyen Kodunu** fersah fersah aşmaktadır. O, Kur'an'a ve hadise da-

yanır; hepsi o kadar. Şüphesiz, o, İslâm Hukuk kaidelerini istinbat ve talil metodu hususunda kendisini çok iyi yetiştiren dâhi hocası Ebû Hanife'den istifade etmiştir. İslâm Hukukunun tedvini için Ebû Hanife tarafından kurulmuş olan hukuk Akademisinde (Bu Akademi hakkında ben merhum Kemâl Kuşçu tarafından «İmam-ı A'zam ve Eseri» adı altında türkçeye tercüme edilen urduca kitabım «İmam Ebû Hanife ki tedvin-e kânûn-e İslâmî» adlı eserimde uzun uzun konuştum) ortaya vaz' edilip münakaşası yapılmış olan meselelerin bir çoğunu Şeybânî eserleri içine almış olabilir.

Biz hicri 1389 yılı olan bu sene onun vefatının 1200'üncü sene-i devriyesini yaşamaktayız. Hal tercümesini yazanlar onun ölüm tarihini tam olarak tasrih etmezler; ancak Haydarabad'da mevcut olan A'râs-nâme'de her hangi bir kaynağı gösterilmeksizin Şeybânî'nin hicri 132'de doğduğu ve 14 cemâziyulâhır 189 hicri tarihine raslıyan pazartesi günü (18 veya 19 mayıs 805 miladi) vefat ettiği zikredilmektedir.

Biz onun hatırası önünde eğilir; büyük ve takva sahibi bir hukukçu olarak yaptığı hizmetten dolayı kendisi için rahmet-i ilâhiyeyi niyaz eyeriz.

BİBLİYOGRAFYA

- B**arbier de Meynard, Notice sur Mohammed ibn Hasan, Journal Asiatique, Paris 1852, s. 406-419.
- Brockmann, Carl, Geschichte der Arabischen Litteratur, I, s. 171-172 ve Supplement, I, s. 288-291.
- Dimitroff, Iwan, Asch-Schaibâni und sein corpus juris al-gâmi' as-sağir, Mitteilungen des Seminars für orientalische Sprachen zu Berlin: Westasiatische Studien, Berlin 1908/2, xi, s. 60-206.
- Encyclopedie de l'Islam, Şeybânî (yazarı Heffening).
- Flügel, Gustav, Die Classen der hanefitischen Rechtsgelehrten, Abh. Saechs. Ges. Wiss. phil.-hist., cilt 8 (Leipzig 1861), s. 270-358 ve bilhassa s. 283-284.
- Hamidullah, Muhammed, Codification of Muslim Law by Abû Hanifa, «Zeki Velidi Togan Armağın», İstanbul 1955, s. 369-378; Ayrıca Islamic Review, Woking-London, cilt 45, Nisan 1957. Daha fazla malûmat için Kemâl Kuşçu tarafından tercüme edilen «İmam-ı A'zam ve Eseri»ne bakınız.
- Heffening, Willi, Das Islamische Fremdenrecht, Hannover 1925 (İslâm Ansiklopedisine de bakınız).
- Hans Kruse. Die Begründung der islamischen Völkerrechtslehre, Muhammad as-Saibani, Hugo Grotius der Muslimen, Saeculum, 1954, Heft 2, s. 221-241.
- Sachau, Eduard, Zur aelteste Geschichte des Muhammedanischen Rechts, Sitz. d. Wiener Akad. phil.-hist. Kl. Bd 1870, s. 699-729.
- Schacht, Joseph, Esquisse d'une histoire du droit musulman, Paris 1952.
- Sprenger, Alois, Eine Skizze der Entwicklungsgeschichte des Muslimischen Gesetzes, Zeitschr. f. Vergl. Rechtswissenschaft, cilt 10.

Ben

B E N

Ben, bende yabancı, ben, bende riyâ,
Ben, bende yalancı, ben, bende ziyâ.
Ben, bende ben buldum, bin başlı Nemrut;
Ben, bende talancı, ben, bende rüyâ.

Ş İ M D İ

Eşini öldüren dul olduk şimdi,
Bozulmaz, harcanmaz, pul olduk şimdi,
«Dört ayaklı» diye kınarken eli;
Kırk ayak hayvâne kul olduk şimdi.

G E L M İ Ş İ M

Anamdan doğmuşum, dile gelmişim,
Bir garip, bir meçhûl il'e gelmişim.
Şu aşka gâipten bir koku derken;
Kalbimde Cehennem bile gelmişim.

O Ğ L U M

Yokluğun içinden var gelsin oğlum,
Sahib-i dil olan yar gelsin oğlum,
Mâddesine tapan hapistedir hâ;
İnanda dünyalar, dar gelsin oğlum.

Yaşar ALPASLAN